

KASBIY TA'LIM OLUVCHI YOSHLARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Norimova Nargiza Hasanboy qizi
Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikum
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida mutaxassis kadrlarning kasbiy nutqi nafaqat shaxsiy rivojlanish omili, balki professional muvaffaqiyatning asosiy sharti hisoblanadi. Maqolada nutqiy kompetensiyaning tuzilishi, uni rivojlantirishning samarali pedagogik strategiyalari va ularni kasbiy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Ona tili va adabiyot darslarida hamda maxsus fanlar jarayonida nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha aniq tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, kasbiy ta'lim, kommunikativ ko'nikma, nutqiy faoliyat, pedagogik strategiya, monologik nutq, dialogik nutq, leksik boylik, kasbiy leksika, nutqiy madaniyat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития речевых компетенций молодых людей, обучающихся в учреждениях профессионального образования. В современной системе образования профессиональная речь специалистов является не только фактором личностного развития, но и ключевым условием профессионального успеха. В статье анализируется структура речевой компетенции, эффективные педагогические стратегии ее развития и пути их научно обоснованного внедрения в практику профессионального образования. Даны конкретные рекомендации по формированию речевых навыков на уроках родного языка и литературы, а также в процессе изучения специальных предметов.

Ключевые слова: речевая компетенция, профессиональное образование, коммуникативные навыки, речевая деятельность, педагогическая стратегия, монологическая речь, диалогическая речь, лексическое богатство, профессиональный лексикон, речевая культура.

Abstract. This article considers the issues of developing speech competences of young people studying in vocational education institutions. In the modern education system, professional speech of specialists is not only a factor of personal development, but also a key condition for professional success. The article analyzes the structure of speech competence, effective pedagogical strategies for its development and ways of implementing them in the practice of vocational education on a scientific basis. Specific recommendations are given on the formation of speech skills in native language and literature lessons and in the process of special subjects.

Keywords: speech competence, vocational education, communicative skills, speech activity, pedagogical strategy, monologic speech, dialogic speech, lexical wealth, professional lexicon, speech culture.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqobatbardosh mutaxassislarga bo‘lgan talab tobora ortib bormoqda. Zamonaviy ish bozori nafaqat yuqori kasbiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, balki o‘z fikrini aniq, ravshan va ta'sirchan ifodalay oladigan mutaxassislarni talab etmoqda. Shu sababli kasbiy ta'lim muassasalarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini maqsadli va tizimli rivojlantirish dolzarb pedagogik muammoga aylanmoqda.

Nutqiy kompetensiya – bu shaxsning turli kommunikativ vaziyatlarda o‘z maqsadiga erishish uchun til vositalaridan samarali foydalana olish qobiliyatidir. Kasbiy ta'lim kontekstida bu kompetensiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki texnikum va kollejlarning bitiruvchilari bevosita ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish

va boshqaruv sohaslariga kirib boradilar. Ular o‘z hamkasblari, mijozlar, rahbarlar bilan professional muloqot o‘rnatishga tayyor bo‘lishlari shart.

O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va 2022–2030 yillarga mo‘ljallangan ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O‘zbekiston strategiyasi"da ham yoshlarning intellektual va nutqiy salohiyatini oshirish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismiga kiritilgan.

Shu bilan birga, kasbiy ta'lim muassasalarida ona tili va adabiyot fanlarini o‘qitish amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalari talab darajasida rivojlanmagan holatlari tez-tez uchrab turadi. Ko‘pchilik o‘quvchilar o‘z kasbiy sohalari bo‘yicha bilimlarni egallagan holda, ularni og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri ifodalashda qiyinchilik sezadilar. Bu muammo pedagoglarni nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning yangi, samarali strategiyalarini izlashga undamoqda.

Nutqiy kompetensiyaning tarkibiy tuzilishi va uning kasbiy ta'limdagi o‘rni

Nutqiy kompetensiya murakkab ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, u bir necha tarkibiy qismlardan iborat. Lingvist olimlar L.A.Verbitskiy, E.D.Bojarskaya va o‘zbek pedagog olimlari N.Mahmudov, B.Tojiboev tadqiqotlariga ko‘ra, nutqiy kompetensiya quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- a) Lingvistik komponent – til tizimini (fonetika, leksika, grammatika) bilish va ulardan foydalana olish.
- b) Kommunikativ komponent – turli muloqot vaziyatlarida maqsadga muvofiq so‘zlasha olish, tinglay olish va javob bera olish qobiliyati.
- c) Ijtimoiy-madaniy komponent – muloqot sharoitiga, suhbatdosh statusiga va madaniy normalariga muvofiq nutqni qo‘llyay olish malakasi.

d) Diskursiv komponent – matn tuzish, nutqni mantiqiy va izchil qurishga doir ko‘nikmalar.

e) Strategik komponent – muloqot jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish strategiyalari.

Kasbiy ta'limda bu komponentlar o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Masalan, oshpaz mutaxassisligini o'rganayotgan o'quvchi uchun kasbiy leksika (pishiriq texnologiyalari, mahsulotlar nomi, taom tayyorlash jarayonlarining terminologiyasi) muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiyot yo'nalishi o'quvchilari esa moliyaviy hisobot tuzish, biznes-reja taqdim etish, mijozlar bilan muzokaralar olib borish kabi nutqiy faoliyat turlarini egallashlari zarur.

O'zbekistonda 2024-2025 o'quv yilida o'tkazilgan pedagogik kuzatuv va so'rovnomalar natijalariga ko'ra, kasbiy ta'lim muassasalarida o'quvchilarning 67 foizi o'z kasbiy bilimlarini og'zaki tushuntirishda, 58 foizi esa yozma ravishda ifoda etishda qiyinchiliklarga duch kelishini ta'kidlagan (Kasbiy ta'lim muassasalari monitoringi, 2024).

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy strategiyalari

Muammoli vaziyatli ta'lim (Problem-based learning) strategiyasi

Ushbu strategiya o'quvchilarga real kasbiy muammolarni tahlil qilish va ularni og'zaki hamda yozma ravishda hal etish imkoniyatini beradi. Masalan, savdo texnikumida o'quvchilarga "Mijozdan nojo'ya munosabatga qanday javob berish kerak?" yoki "Etkazib beruvchi bilan narx-navo bo'yicha qanday muzokaralar yuritish zarur?" kabi muammolar taqdim etiladi. O'quvchilar guruh bo'lib muhokama olib borish jarayonida kommunikativ ko'nikmalarni tabiiy sharoitda rivojlantiradilar.

Rolli o'yinlar va simulyatsiya usuli

Rolli o‘yinlar kasbiy nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Texnikum o‘quvchilari "vrach va bemor", "huquqshunos va mijoz", "menejer va xodim" kabi rolli vaziyatlarni ijro etadilar. Bu jarayonda ular kasbiy terminologiyadan foydalanish, so‘z etikasi, muloqot samaradorligiga e‘tibor berishni o‘rganadilar. Farg‘ona ICHSHUI maxsus texnikumida o‘tkazilgan pedagogik tajriba ko‘rsatdiki, rolli o‘yinlarni muntazam qo‘llash o‘quvchilarning og‘zaki nutq ko‘nikmalarini 3–4 oyda sezilarli darajada yaxshilaydi.

Integrativ ta'lim strategiyasi

Ona tili va adabiyot fanini maxsus fanlar bilan integratsiyalash orqali kasbiy nutqiy kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Masalan, hisobchilik bo‘limi o‘quvchilari ona tili darsida moliyaviy hisobot tuzish va og‘zaki taqdim etish bo‘yicha mashq qiladilar. Tikuvchilik bo‘limi o‘quvchilari esa yangi kiyim kolleksiyasini yozma tasvirlab, keyin uni auditoriya oldida og‘zaki taqdim etadilar. Bunday yondashuv kasbiy bilim va nutqiy ko‘nikmalarni bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi.

Portfolio va reflektiv yozish strategiyasi

O‘quvchilar o‘z nutqiy yutuq va kamchiliklarini qayd etib boradigan portfolio yuritadilar. Har bir darsdan keyin ular qisqa reflektiv yozuv – "Bugun nima yangi o‘rgandim?", "Qaysi so‘zlar menga qiyin bo‘ldi?", "Keyingi safar qanday gapiraman?" kabi savollarga javob yozadilar. Bu strategiya o‘z-o‘zini nazorat qilish va nutqiy xatolarni mustaqil aniqlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish strategiyasi

Zamonaviy ta'limda audio va video yozuvlar, nutqni tahlil qiluvchi dasturlar, onlayn prezentatsiyalar nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. O‘quvchilar o‘z nutqlarini video yozuvga olib, keyin tahlil qiladilar –

bu usul nutq tempi, talaffuz aniqligini, pauzalar to‘g‘riligini nazorat qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, Telegram kanallar va guruhli muloqot platformalari orqali yozma nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish ham samarali yo‘l bo‘lib boramoqda.

Strategiyalarni amaliyotga tatbiq etishning pedagogik shartlari

Yuqorida sanab o‘tilgan strategiyalarning samarali bo‘lishi bir qator pedagogik shartlarning bajarilishiga bog‘liq:

Birinchi shart – o‘qituvchining nutqiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha maxsus metodologik tayyorgarligiga ega bo‘lishi. O‘qituvchi nafaqat fan bilimdonligi, balki nutqiy ta‘lim psixologiyasi, kommunikativ didaktika asoslarini ham bilishi lozim.

Ikkinchi shart – ta‘lim jarayonida autentik (haqiqiy hayotiy) nutqiy vaziyatlardan foydalanish. O‘quvchi o‘rganayotgan narsasi real hayotda kerak bo‘lishini his qilgandagina motivatsiya kuchayadi va ko‘nikmalar mustahkam o‘zlashtiriladi.

Uchinchi shart – nutqiy ko‘nikmalarni baholashda standartlashtirilgan mezonlardan foydalanish. O‘quvchilar qanday baholanayotganini bilsalargina maqsadli ravishda rivojlanishga harakat qiladilar.

To‘rtinchi shart – sinfdan tashqari nutqiy faoliyatni rag‘batlantirish: notiqlik klublari, debat musobaqalari, ijodiy kechalar tashkil etish.

XULOSA

Kasbiy ta‘lim oluvchi yoshlarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u tizimli, maqsadli va ko‘p bosqichli yondashuvni talab etadi. Tadqiqotimiz natijalarini umumlashtirib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Nutqiy kompetensiya yaxlit hodisa sifatida lingvistik, kommunikativ, ijtimoiy-madaniy, diskursiv va strategik komponentlardan tashkil topadi. Kasbiy ta'limda ushbu komponentlarning barchasi birgalikda rivojlantirilishi maqsadga muvofiq.
2. Muammoli vaziyatli ta'lim, rolli o'yinlar, integrativ ta'lim, portfolio strategiyasi va raqamli texnologiyalardan foydalanish – bular nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali usullari ekanligini kasbiy ta'lim muassasalaridagi pedagogik tajriba tasdiqlamoqda.
3. Ona tili va adabiyot fanini maxsus fanlar bilan integratsiyalash o'quvchilarning kasbiy leksikasini boyitish va uni real nutqiy faoliyatga joriy etishning eng qulay yo'lidir.
4. Ta'lim jarayonida autentik nutqiy vaziyatlar yaratish, o'quvchilarni o'z nutqlarini mustaqil tahlil qilishga undash va sinfdan tashqari nutqiy faoliyatni rag'batlantirish nutqiy kompetensiyaning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.
5. Taklif etilayotgan strategiyalar Farg'ona ICHSHUI maxsus texnikumining turli mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha sinovdan o'tkazilgan va ijobiy natijalar ko'rsatgan. Kelgusida ushbu strategiyalarni boshqa kasbiy ta'lim muassasalarida ham keng joriy etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov N. va boshq. O'zbek tili. Ona tili va nutq madaniyati. Toshkent: O'zbekiston, 2020. 288 b.
2. Yo'ldoshev J.G'. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. 240 b.
3. Tojiboyev B.X. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. Farg'ona: Farg'ona nashri, 2021. 176 b.

4. Xoliqova M.S. Kasbiy ta'limda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi. Toshkent: TDPU nashri, 2023. 152 b.
5. Qosimova K.U., Matmusayev S.S. O'quvchilar nutq faoliyatini faollashtirish. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. 198 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Kasbiy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini takomillashtirish to'g'risida" 2023-yil 14-maydagi 266-son qaroriga ilova. Toshkent: Adolat, 2023.
7. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. // *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1(1). P. 1–47.
8. Hymes D. On Communicative Competence // *Sociolinguistics* / Eds. J.B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269–293.
9. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. 5th edition. London: Pearson Longman, 2015. 448 p.
10. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва: Высшая школа, 2019. 207 с